

LDK PASIUNTINIAI Į ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS 1740 M. SEIMĄ

ANDREJUS MACUKAS

*Baltarusijos nacionalinės mokslų akademijos Istorijos institutas
Institute of History of the National Academy of Sciences of Belarus
Akademik g. 1, 220072, Minskas, Baltarusija
El. paštas anrzey@tut.by*

Santrauka

Straipsnyje aptariami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) paviety seimeliuose vykę pasiuntinių į Abiejų Tautų Respublikos (ATR) 1740 m. Seimą rinkimai, kurie atskleidžia didikų (Radvilų, Oginskių, Sapiegų ir Čartoriskių) kovą dėl įtakos valstybėje. Apžvelgiama į seimelius išrinktų atstovų priklausomybė įvairioms didikų grupuotėms, pasiuntiniams formuluojamos instrukcijos, atspindinčios LDK vidaus politinį gyvenimą.

ATR vidaus struktūras LDK didikai suvokė kaip vietą, kur galima siekti sau palankių sprendimų, todėl, nepaisydami Seimo ir seimelių esminės paskirties, prioritetiniu uždaviniu laikė artimų asmenų iškilimą ir išrinkimą atstovais. Straipsnyje keliami prielaida, kad didikų interesų kova silpnino LDK ir ATR.

Reikšminiai žodžiai: Seimas; seimeliai; Seimo pasiuntiniai; seimelių instrukcijos; Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė; Abiejų Tautų Respublika.

Įvadas

Nagrinėjant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarizma, svarbu pažymėti, kokie esminiai veiksniai turėjo įtakos jo raidai. Matydami LDK politikos veikėjus kaip aktyvius Seimo ir seimelių dalyvius, atsakykime į klausimą, kaip vykdavo rinkimai XVIII a. ir kokios reikšmės rinkimų kova galėjo turėti valstybei.

1733–1735 m. Abiejų Tautų Respublikos tarpuvaldis lėmė LDK reikšmingų permainų. LDK vidaus politiniame gyvenime ėmė dominuoti didikų Radvilų grupuotė, o jos lyderiai – gauti svarbiausias Kunigaikštystės pareigybes: Mykolas Višnioveckis (vedęs Teklę Rožę Radvilaitę) – Lietuvos didžiojo etmono, Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė – Lietuvos lauko etmono, Jonas Frederikas Sapiega (vedęs Konstanciją Prancišką Radvilaitę) – Lietuvos didžiojo kancelerio. Radvilų įtakos plėtra iš karto atsispindėjo LDK tribunolo rinkimuose – 1736–1738 metais Lietuvos tribunolo maršalas buvo renkamas remiant Radviloms (1736 m. išrinktas LDK raikytojas Martynas Mikalojus Radvila, 1737 m. – Lietuvos didysis raštininkas Juozapas Tiškevičius, 1738 m. – Upytės teismo paseniūnis Kazimieras Straševičius). Radvilų oponentai paskutiniaisiais Augusto II valdymo metais – įtakingiausias krašto giminės Oginskiai, Sapiegos ir Čartoriskiai – patyrė krizę. Oginskiai, mirus Vilniaus vaivadai Kazimierui Oginskiui ir Trakų vaivada Juozapui Tadui Oginskiui, įtaką išlaikė tik kai kuriuose LDK pavietuose. Čartoriskiai, kurie per tarpuvaldį¹ rėmė Stanislovą Leščinskį, prarado dvaro partijos vietą. Tai iš esmės suvaržė jų galimybes Kunigaikštystėje, kurioje jie, palyginti su Karūna, turėjo kur kas mažiau įtakos. Sapiegų giminė buvo plati, tačiau tai nesuteikė jiems vienybės vidaus politikos kovoje. Sapiegos po tarpuvaldžio tik pradėjo susigrąžinti savo įtaką. Per kelerius metus mirė keli Sapiegų giminės atstovai: Lietuvos didysis

¹ *Interregnum* (lot.) – laikotarpis, kai miršta arba yra nušalintas vienas valdovas ir dar neišrinktas arba neprisaikdintas naujasis.

maršalas Aleksandras Povilas Sapiega (mirė 1734 m. sausio 4 d.), Lietuvos artilerijos generolas Kazimieras Leonas Sapiega (mirė 1738 m. gegužės 20 d.). Įvairiai susiklostė Sapiegų lyderių Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos, Lietuvos dvaro paiždininkio Juozapo Pranciškaus Sapiegos ir Palenkės vaivados Mykolo Juozapo Sapiegos likimas baigiantis Augusto II valdymui. A. K. Sapiega, 1737 m. užėmęs Trakų kašteliono pareigas, tapo vieninteliu iš savo giminės, padariusiu karjerą pirmaisiais Augusto II valdymo metais. Tačiau jau 1739 m. gegužės 16 d. jis mirė. Palenkės vaivada M. J. Sapiega, kurį rėmė karališkasis dvaras, mirė 1738 m. kovo 6 d. Lietuvos dvaro paiždininkis J. P. Sapiega susitarė su Ona Kotryna Sanguškaite-Radvilienne, kad ištekins savo dukterį Teresą už Jeronimo Florijono Radvilos. Smolensko vaivada Petras Povilas Sapiega daugiausia laiko gyveno ir veikė Didžiojoje Lenkijoje. Tai lėmė, kad Sapiegų grupuotei LDK pradėjo vadovauti broliai – Vilniaus vyskupo koadjutorius Juozapas Stanislovas Sapiega ir Lietuvos didysis medžioklis Mykolas Antanas Sapiega. Jiems pavyko sutelkti savo rankose didžiąją dalį visų Sapiegų valdų. Tai suteikė mobilumo jų veiklai ir politinei kovai tarp LDK didikų grupuočių.

Straipsnio tikslas – ištirti, kaip vyko pavietų seimeliai, kuriuose turėjo būti išrinkti pasiuntiniai (atstovai) į 1740 metų Seimą, ir nustatyti išrinktų pasiuntinių priklausomybę didikų grupuotėms. Rinkimų aplinkybės straipsnyje nagrinėjamos remiantis Radvilų atveju. Tekstas parengtas naudojantis Baltarusijos, Lenkijos, Lietuvos ir Ukrainos archyvų šaltiniais.

Radviloms dominuojant, jų priešininkai nusprendė susivienyti, tai įvyko per 1738 m. Seimą. Tačiau net suvienytomis jėgomis jie neįstengė priešintis Radviloms, o šie savo ruožtu buvo įsitikinę, kad didikų tarpusavio prieštaravimai neleistų sudaryti jiems priešiškos koalicijos. Pagrindinė to meto Radvilų problema buvo Noiburgo val-

dytojai², prieš kuriuos net buvo nusprendę vienytis su Sapiegomis, tačiau pastarieji paskutinę akimirką atsisakė tokio bendradarbiavimo. Taigi Radvilų priešininkų – Sapiegų, Masalskių, Sologubų ir Čartoriskių koalicijos – pergalė LDK vidaus politiniame gyvenime 1739 m., pirmą kartą per Augusto III valdymą, buvo netikėta. Vidiniai koalicijos konfliktai sukliudė pradėti ataką prieš Radvilas LDK tribunole 1739 m. Atrodė, kad Radviloms priešiška koalicija netvirta ir jos pergalė atsitiktinė, tačiau koalicijos ryžtui ir vienybei atsirasti padėjo Radvilų veržimasis įtvirtinti savo dominavimą valstybėje pasinaudojant Sapiegomis.

1740 m. LDK tribunole turėjo būti svarstomos dvi Sapiegų ir Radvilų turtinių ginčų teisminės bylos. Pirmoji – su Liubošanų seniūnais Leonu ir Salomėja Ona (Sapiegaite) Novoselskiais dėl mirusio brolio Trakų kašteliono Antano Kazimiero Sapiegos palikimo. Antroji – su Vitebsko vaivada Martynu Oginskiu dėl Noiburgo pinigų išmokėjimo. Novoselskį rėmė Radvilos, todėl konfliktas virto Sapiegų ir Radvilų kova³. Be to, kilo dar vienas konfliktas – dėl teisės globoti mirusio LDK artilerijos generolo Kazimiero Leono Sapiegos sūnus Aleksandrą Mykolą ir Mykolą Ksaverą, nes jų motina Karolina Teresė Radvilaitė nusprendė ištekėti už Busko seniūno Juozapo Aleksandro Jablonovskio. Ją rėmė Radvilos, o Sapiegomis padėjo Čartoriskiai, Sologubai ir Masalskiai.

Radvilos tuo metu buvo priversti išsklaidyti savo jėgas. Jų dėmesį patraukė Sobieskių žemės: po paskutiniojo vyriškosios giminės linijos atstovo Jokūbo Liudviko Sobieskio mirties 1737 m. visos valdos atiteko jo dukrai Marijai Karolinai de Bujon. Siūlydami pirkti žemes į ją kreipėsi artimiausi Sobieskių giminaičiai – Nesvyžiaus Radvilos. Pagal 1739 m. lapkričio 30 d. sutartį Mykolas Kazimieras Radvila įsipareigojo 1740 m. sumokėti už visas Sobieskių žemes milijono auksinių išpirką. M. K. de Bujon turėjo likti iki gyvos galvos jos rezidencija

² *Possessor* (lot.) – žemių savininkai ir valdytojai.

³ Matuszewicz, M. *Diariusz życia mego*. T. 1. Warszawa, 1986, p. 159.

Žovkvoje ir trijų kaimų pajamos. Ji žadėjo nuraminti kitų Sobieskių giminių – de Bujonų ir Stiuartų – finansines pretenzijas⁴.

Dalis valdų dar buvo atiduota Jokūbo Liudviko Sobieskio Sandomyro vaivada Jonui Tarlai kaip užstatas už skolas, kurios siekė milijoną auksinų. Tarla tikėjosi ateityje gauti šias valdas kaip nuosavybę. M. K. de Bujon ir M. K. Radvilos sudaryta sutartis atėmė iš Tarlos tokią galimybę, todėl iš karto lėmė konfliktą su Nesvyžiaus Radvilomis.

Šios aplinkybės privertė Radvilas peržiūrėti Sobieskių valdų pirmo sąlygas: 1740 m. kovo 11 d. buvo sudaryta nauja M. K. de Bujon ir M. K. Radvilos sutartis. Pagal ją Radvilos už visas valdas turėjo sumokėti, kaip ir anksčiau, milijoną auksinų. M. K. de Bujon išsaugojo iki gyvos galvos savo rezidenciją Žovkvoje ir kasmetines 28 tūkst. auksinų pajamas iš Turynkos kaimo. Be to, ji privalėjo išmokėti didžiules Sobieskių skolas. 1740 m. kovo 31 d. de Bujon perdavė savo valdas Radviloms, o jau gegužės 8 d. ji mirė. Konfliktas su Jonu Tarla tapo neišvengiamas⁵.

Pagrindinis pavojus LDK Radviloms grėsė iš Sapiegų, Čartoriskių, Masalskių ir Sologubų koalicijos. 1740 m. pasiuntinių seimeliai, palyginti su tribunolų seimeliais, didikų grupuotėms buvo kur kas mažiau įdomūs, nes visi ginčytini Radvilų ir Sapiegų, Čartoriskių, Masalskių ir Sologubų koalicijos klausimai turėjo būti sprendžiami LDK tribu-nole, todėl tai, kokius deputatus išrinks tribunolų seimeliai, buvo ypač svarbu. Seimo teisme galėjo būti nagrinėjami tik Noiburgo valdų nuosavybės ir Sobieskių palikimo klausimai. Be Radvilų šie klausimai domino tik Noiburgo valdų posesorius ir juos remiančius Čartoriskius, Masalskius ir Sologubus. Sapiegos didelio susidomėjimo šiais reikalais ir rinkimais į LDK pasiuntinių seimelį nerodė. Juozapas Stanislovas ir Mykolas Antanas Sapiegos apskritai paliko Kunigaikštystės ribas: pir-

⁴ Skrzypietz, A. „Maria Karolina de Boullion i jej kontakty z Radziwiłłami“. *Radziwiłłowie: obrazy literackie, biografie, świadectwa historyczne*. Lublin, 2003, p. 374–376.

⁵ *Ten pat*, p. 375.

masis išvažiavo gerinti sveikatos „Akvitanijos vandenyse“, o Mykolas Antanas patraukė į Didžiąją Lenkiją spręsti savo reikalų ir jau ten siekė tapti Ravičio pavieto seimelio pasiuntiniu (deputatu, atstovu). LDK už daugumą išrinkimų pavietų seimeliuose ir reikalingų punktų įtraukimą į pasiuntinių instrukcijas buvo atsakingi Sapiegų šalininkai dvarininkai bajoras Mikalojus Lopacinskis ir Ašmenos pavieto sargybinis Pranciškus Rakickis. Tikrai žinoma, kad pastarasis turėjo prižiūrėti Gardino, Mozyriaus, Rečicos ir Volkovysko seimelius. Be to, Lietuvos didysis raštininkas Antanas Pšezdeckis žadėjo, kad bus įtraukti reikiami punktai į Vilniaus seimelio instrukciją⁶. Sapiegų įsitikinimu, reikiamus punktus turėjo pavykti įtraukti ir į kitų „rusiškiųjų“ seimelių instrukcijas⁷. Juozapas Pranciškus Sapiega žadėjo stengtis dėl Jono Tarlos interesų LDK pavietų seimeliuose⁸. Be to, M. A. Sapiega specialiai parašė savo rėmėjams įvairiuose LDK pavietuose, prašydamas įtraukti į pasiuntinių instrukcijas punktą dėl 1740 m. Valkininkų nutarimo išbraukimo iš įstatymų rinkinio „Volumina legum“⁹.

Juozapas Stanislovas Sapiega prašė Lietuvos didžiojo kanclerio Jono Frederiko Sapiegos, kad Livonijos seimelio pasiuntiniu būtų išrinktas Antanas Pšezdeckis. Lietuvos didysis kancleris atsakė padėti, nes karališkasis dvaras Sapiegų prašymu jau paskyrė LDK Livonijos seimelio pasiuntiniais Lietuvos didįjį stovyklininką Ignotą

⁶ Buvo planuojama kreiptis į Kazimierą Ukolskį, Juozapą Stanislovą ir Joną Frederiką Sapiegų vardu dėl Trakų seimelio, į Zabelias – dėl Kauno seimelio, į Dombrovskį – dėl Ukmergės seimelio, į Straševičių – dėl Upytės seimelio, į Breslaujos seniūną Joną Hilzeną, Breslaujos paseniūnį Antaną Vavžeckį arba į Breslaujos raštininką Kirijoną Mirskį – dėl Breslaujos seimelio, į Krašucko seniūną Joną Buinickį ir į Juozapą Svolynskį – dėl Polocko seimelio.

⁷ Я. Лапацінскі да М. Лапацінскі, 16.07.1740, Вільня, л. 48v–49. *LVIA (Lietuvos valstybės istorijos archyvas)*. F. 1135, ap. 14, b. 1.

⁸ Юзаф Францішак Сапега да Я. Тарлы, 15.05.1740, Вільня, л. 36. ЦДІАУК (Центральний державний історичний архів України в м. Києві – *Centrinis Ukrainos valstybės istorijos archyvas Kijeve*). Ф. 254, оп. 1, д. 556.

⁹ М.А. Сапега да Юзафа Францішка Сапегі, 20.08.1740, Равіч, к. 168. *AGAD (Archiwum Główne Akt Dawnych – Vyriausiasis senųjų aktų archyvas Varšuvoje)*. *Archiwum Roski LVI/7*.

Oginskį ir LDK pažirgininkį. Sulaukęs neigiamo atsakymo J. S. Sapiega patarė A. Pšezdeckiui stengtis, kad jį išrinktų pasiuntiniu egzuliantų¹⁰ seimeliuose. J. S. Sapiegai įsakius, juose padėti turėjo Msit-slavo raikytojas Mikalojus Tadas Lopacinskis, kuris privalėjo sutelkti palankius bajorus. Sapiega prašė A. Pšezdeckio įtraukti į šių seimelių pasiuntinių instrukcijas Sapiegų reikalaujamus punktus¹¹. Atsakomąjį laišką J. S. Sapiegai A. Pšezdeckis parašė 1740 m. liepos 20 d. dėkodamas už pastangas prašant Lietuvos didžiojo kanclerio Jono Frederiko Sapiegos paramos. A. Pšezdeckis informavo nusprendęs stengtis būti išrinktas Starodubo seimelyje ir žadėjo įtraukti atsiųstus punktus į pasiuntinių instrukciją. Šiuos punktus rengėsi išsiųsti ir į Minsko bei kitus seimelius¹². Tuo pat metu Konstantinas Pliateris žadėjo J. S. Sapiegai suorganizuoti, kad A. Pšezdeckis būtų išrinktas Livonijos seimelio pasiuntiniu¹³.

1740 m. pasiuntinių seimeliai atskleidė atšalusius Sapiegų ir LDK paizdininkio Jono Sologubo santykius. Sapiegų šalininkas Jonas Dominikas Lopatinskis atsisakė padėti tapti Starodubo seimelio pasiuntiniu LDK paizdininkio šalininkui Franckevičiui¹⁴. J. S. Sapiega pareiškė Sologubui apgailestaujamas, kad negali pats padėti Franckevičiui būti išrinktam pasiuntiniu egzuliantų seimeliuose, nes tuo metu nebūsiąs Vilniuje¹⁵.

Mykolas Čartoriskis įtikino Ignotą Volk-Lanevskį stengtis, kad jį išrinktų pasiuntiniu. Žinoma, jo išrinkimas tuo tikslu sušauktame Słonimo seimelyje kėlė abejonių dėl didelio konkurentų skaičiaus, todėl Lanevskis stengėsi įgyti Starodubo bajorų paramą. Laišką su prašymu

¹⁰ LDK bajorai, kurie nepanoro likti tose žemėse, kurios per XVI–XVII a. karus atiteko rusų valstybei.

¹¹ *LMAB (Lietuvos mokslų akademijos biblioteka)*. F. 139, b. 4087, p. 341–341v.

¹² А. Пшаздзецкі да Ю.С. Сапегі, 20.07.1740, Брэст, р. 17–17v. *LMAB*. F. 139, b. 3607.

¹³ К. Плятэр да Ю.С. Сапегі, 23.08.1740, Дынабург, р. 17–17v. *LMAB*. F. 139, b. 3418.

¹⁴ Я. Лапацінскі да М. Лапацінскі, 16.07.1740, Вільня, л. 49. *LVI A*. F. 1135, ар. 14, b. 1.

¹⁵ *Ten pat*.

paremti jis nusiuntė ir Vilniaus koadjutoriui J. S. Sapiegai¹⁶. Tokį pat prašymą J. S. Sapiegai išsiuntė ir M. Čartoriskis¹⁷. Sapiegos dėmesingai priėmė „familijos“ prašymą ir Lapatinskiai jų vardu paprašė vietos bajorų Volko ir Bispingų užtarimo, nes šis „reikalas labai reikalingas“¹⁸. Suprantama, kad J. D. Lapatinskis tokių sprendimų savarankiškai, nesuderinęs su Sapiegomis, priimti negalėjo. Paaikiškėjo, kad Sapiegomis yra svarbiau geri santykiai su „familija“ nei su Sologubu.

Radvilos rinkimams pasiuntinių seimeliuose skyrė mažiau dėmesio. Naugarduko vaivada Mykolas Faustinas Radvila neturėjo jokių nurodymų iš savo Nesvyžiaus giminės, ir pats įdėmiai stebėjo priešiškos didikų grupuotės suvažiavimus ir pasitarimus, pavyzdžiui, pranešė, kad LDK paizdininkis J. Sologubas buvo Žemaitijoje, Kauno ir Gardino pavietuose, o po to apsisotojo Ivaškevičiuose Volkovysko paviete¹⁹. Kotryna Barbora Radvilaitė skundėsi, kad be Nesvyžiaus giminių rinkimai seimeliuose, kuriuose priešiška didikų grupuotė stengėsi išrinkti savo šalininkus, jiems susiklostė prastai²⁰.

Radvilų šalininkas Jonas Soroka, norėdamas būti išrinktas Starodubo seimelyje, paprašė M. K. Radvilos jį paremti²¹. Breslaujos pakamaris Antanas Liudvikas Rudamina nusprendė siekti būti išrinktas Livonijos seimelyje, todėl paprašė Lietuvos lauko etmono M. K. Radvilos parašyti Livonijos seniūnui, kad šis jį paremtų. Aiškindamas Radvilai savo pasirinkimą A. L. Rudamina teigė nenorėjęs būti išrinktas Breslaujos seimelio pasiuntiniu, nors jokių kliūčių neturėjo, nes buvo išrinktas jo pasiuntiniu ir į praėjusį Seimą. Be to, Breslaujos seimelis Rudaminai buvo reikalingas atei-

¹⁶ І. Ланеўскі Воўк да Ю.С. Сапегі, 12.07.1740, Воўчын, р. 1–1v. *LMAB*. F. 139, b. 2431.

¹⁷ М. Чартарыйскі да Ю.С. Сапегі, 12.07.1740, Воўчын, л. 5. *LMAB*. F. 139, b. 4982.

¹⁸ Я. Лапацінскі да М. Лапацінскі, Вільня, 16.07.1740, л. 50. *LVIA*. F. 1135, ар. 14, б. 1.

¹⁹ М.Ф. Радзівіл да М.К. Радзівіла, 19.08.1740, Дзятлава, к. 18–19. *AGAD*. AR, dz. IV, sygn. 531.

²⁰ Б. Радзівіл да М.К. Радзівіла, 28.08.1740, Дзятлава, к. 76. *AGAD*. AR, dz. IV, sygn. 638.

²¹ Я. Сарока да М.К. Радзівіла, 12.05.1740, Вільня, к. 43. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 14874.

tyje, kad galėtų būti išrinktas deputatu į LDK tribunolą Radvilų interesams ginti²².

Rinkimai LDK pasiuntinių seimeliuose vyko tarpusavyje kovojant didikų grupuotėms, tačiau nebuvo tokie aršūs kaip tribunolų. Rinkimų rezultatus galima pripažinti kaip sėkmingus Radvilų oponentams. Lydos seimelyje, kuriam vadovavo Kazimieras Korkutis, pasiuntiniais buvo išrinkti Lydos pastalininkis Rapolas Sekliuckis ir Lydos išdininkas Jonas Kamenskis. Jų instrukcijoje Lydos bajorai reikalavo pakoreguoti LDK tribunolą, pritarė kariuomenės didinimui, prašė, kad kas trečias Seimas vyktų Gardine, o karalius kas trečius metus reziduotų Vilniuje, reikalavo, kad būtų atnaujintas LDK generalinis suvažiavimas Slonime ir kariuomenės surašymai per Šv. Arkangelo Mykolo šventę; norėjo, kad žydai nedirbtų muitinėse ir neturėtų sau tarnų krikščionių, ypač pabrėžė, kad iš Flemingo, kaip disidento, būtų atimtas LDK artilerijos generolo laipsnis ir atiduotas miestelėnui katalikui, ir apskritai postai, seniūnijos ir kariniai laipsniai nebūtų suteikiami disidentams, be to, siekė uždrausti disidentams atnaujinti susirinkimus, kad neorganizuotų sinodų ir suvažiavimų²³.

Breslaujos seimelyje pasiuntiniais buvo išrinkti Breslaujos pakamarris A. L. Rudamina ir Kopecas. Rudamina prašė M. A. Radvilos padėti jį išrinkti Kunigaikštystės deputatu prieš rašant Seimo instrukciją²⁴.

Ukmergėje, kurios seimelio vadovas buvo Ukmergės paseniūnis ir stalininkas Ignacas Tadas Dombrovskis, pasiuntiniais buvo išrinkti Lietuvos išdo pajamų raštininkas ir Ukmergės pastalininkis Pranciškus Koscelkovskis ir Ukmergės taurininkas Pranciškus Tiška. Jų instrukcijoje buvo ypač pabrėžiamas reikalavimas sušaukti

²² А. Рудаміна да М.К. Радзівіла, 17.05.1740, Друйка, к. 50–51. *AGAD. AR, dz. V, sygn. 13425.*

²³ РНБ. Ф. 971, ад. 127, л. 82–97.

²⁴ *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p. 707, 783; А. Рудаміна да Г. Радзівіл, 24.08.1740, Друйка, к. 54. BJ 115, к. 632v. *AGAD. AR, dz. V, sygn. 13425; LMAB. F.17, b. 38, p. 55v.; LMAB. F.17, b. 38, p. 55v.; Biblioteka PAU PAN 1108, k. 79; LMAB. F. 148, b. 126, p. 98.*

„karo lauko“ Seimą, kuriame būtų teisiami asmenys, palaikantys ryšius su užsienio valstybėmis, gaunantys finansinę paramą ir siunčiantys į jas savo pasiuntinius. Ukmergės bajorai sutiko vesti derybas su užsienio valstybėmis, tačiau su ta sąlyga, kad jos neįtrauks ATR į karą. Visos galimos koalicijos ir sąjungos su užsienio valstybėmis neturėjo būti sudaromos neatsižvelgus į Seimo nutarimus. Bajorai sutiko, kad būtų didinama LDK kariuomenė, o dalis lėšų, reikalingų jai išlaikyti, turėjo būti gauta kariuomenę reformuojant (padalijant į mažesnes dalis, sumažinant karininkų skaičių ir kt.). Kitas lėšas kariuomenei didinti bajorai numatė gauti iš paįždininkų išmokų (jiems buvo nustatytas tik 50 tūkstančių auksinų atlyginimas, o pelnas iš muitinių turėjęs patekti į LDK išdą), dvasininkų luomo apmokestinimo, monetų kalyklos įsteigimo ir leidimo išgauti tam reikalingą sidabrą Olkušo kalnuose. Kartu reikalauta nesuteikti karinių laipsnių disidentams. Bajorai priminė ir karaliaus pažadą skirti ATR iš savo lėšų tris milijonus auksinų. Bajorai pasisakė už privačių laivybos muitinių panaikinimą ir manufaktūrų organizavimą, nes tai būtų padėję valstybės ekonomikos plėtrai. Be to, jie prašė sustiprinti pasienio pilis ir į jas skirti tik katalikų tikėjimo karininkus – ATR miestelėnus. Bajorai pabrėžė, kad ATR gyvena daug disidentų, kurių teisės čia yra ginamos, todėl būtinai reikėjo prašyti kaimyninių valstybių, kad katalikų teisės taip pat būtų ginamos Kurše, Rytų Prūsijoje, Livonijoje ir Rygoje. Bajorai atkreipė dėmesį, kad visi, išvytieji iš Kuršo ir Livonijos, apsigyveno ATR, čia išsinuomojo žemės valdas ar ėmė jas naudoti už užstatą ir, nepaisydami įstatymo, „valdo piliečius krikščionis“. Buvo siūloma uždrausti taip daryti arba apskritai išvyti visus žydus iš ATR. Bajorai tarė žodį prieš didikų piktnaudžiavimą seimeliuose ir LDK tribunole. Naugarduko bajorai prašė nepamiršti mirusio Naugarduko kašteliono Boguslavo Nezabitauskio našlės Marijonos Nezabitauskienės ir palikuonių interesų, dėl ko reikėjo tartis su kitų pavietų pasiuntiniais. Ukmergės bajorai reikalavo grąžinti prūsų jėga pagrobtus

rekrutus – ATR gyventojus, ir tik po to priimti naujojo Prūsijos karaliaus Frydricho II vasalo ištikimybės priesaiką dėl Rytų Prūsijos²⁵.

Trakų seimelyje, kuriam vadovavo Antanas Vazgirda, pasiuntiniais buvo išrinktas Trakų tijąnas ir miesto teisėjas Andriejus Vladislovas Ukolskis ir Trakų pateisėjo sūnus Kazimieras Miroslavas Vencovičius. Seimelio instrukcijose bajorai sutiko didinti kariuomenę, o lėšas tam reikalui numatė gauti iš padidinto žiemojimo mokesčio²⁶, kurį mokėjo dvarų valstiečiai kariuomenei išlaikyti, ir iš paįždininkų išmokų. Daug dėmesio bajorai skyrė katalikų teisėms saugoti ir prašė Seimo patvirtinti fondus bei reformuoti Dvasinį tribunolą. Instrukcijose ypač pabrėžta, kad, kaip jau buvo nuspręsta, nebūtų nubausti už ankstesnius nusikaltimus pavietų maršalai, vėliavnešiai ir pulkininkai, juolab savavališkai – „kraujas už kraują“²⁷.

Kauno seimelyje, kurio vadovas buvo Kauno vėliavnešys Jonas Zabiela, pasiuntiniais išrinkti Kauno pataurininkis Antanas Zabiela ir karaliaus Stanislovo kambarinis Simonas Sirutis. Jų instrukcijose, be kita ko, buvo prašymas, kad karalius vieną ketvirtį reziduotų LDK (vieną Saksonijoje, vieną Krokuvoje ir vieną Varšuvoje). Bajorai sutiko didinti kariuomenę, tačiau su sąlyga, kad tai jų neapsunkins. Be to, norėjo uždrausti, kad bajoraičiui įstojus į vienuolyną, jo žemės valdos taip pat atitektų dvasininkams. Reikalavo, kad būtų sulyintos Lietuvos dvaro paįždininkio ir Karūnos dvaro paįždininkio teisės; primygtinai prašė, kad karalius neskirtų Žemaičių seniūno ir Polocko vaivados be išankstinių rinkimų į šiuos postus. Taip pat ba-

²⁵ Згодна памылковай інфармацыі Казіміра Страшэвіча замест Касцялкоўскага паслом быў абраны вількамірскі харужы Томаш Антоні Сяціцкі. *LVIA*. SA 13916, k. 363v, 365v.; К. Страшэвіч да Г. Радзівіл, 26.08.1740, Кейданы, к. 98. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 15184, cz. 2.

²⁶ *Hibernus* (lot.) – *žiemojimas*. *Žiemojimo mokestis ATR atšauktas 1775 m.* [„P. S.“ redakcinės kolegijos past.].

²⁷ Zakrzewski, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa, 2000, p. 224; *LVIA*. SA 5959, k. 1293–1300v; К. Страшэвіч да Г. Радзівіл, 26.08.1740, Кейданы, к. 98. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 15184, cz. 2.

gorai siūlė atnaujinti referentų teismų, kurie jau daugelį metų nebuvo šaukiami, veiklą²⁸.

Gardino seimelyje, kurio vadovas buvo Stanislovas Kotovičius, dalyvaujant Gardino miesto seniūnui ir Mstislavo vaivada Mykolui Masalskiui, pasiuntiniais buvo išrinkti Gardino vaiskis ir karališkasis Piatigorsko įgulos vėliavnešys Juozapas Sasnauskas. Jų instrukcijose reikalauta, kad nebūtų svarstomi jokie klausimai, kol nebus nuspręsta, jog kas trečias Seimas rengiamas Gardine. Bajorai norėjo, kad LDK postai būtų skiriami tik LDK piliečiams, o Karūnoje – tik jos piliečiams, o užsieniečiams postai iš viso nebūtų dalijami. Bajorai ypač pabrėžė, kad pagal 1717 m. Seimo nutarimą kariuomenėje būtų ne tik disidentai, bet ir katalikai. Tęsdami šį nutarimą bajorai reikalavo, kad disidentai nedirbtų muitinėse ir neužimtų karališkųjų ūkių postų. Bajorai siūlė svarstyti, iš kur gauti lėšų miestų ir miestelių prekybai plėtoti. Gardino bajorai sutiko didinti kariuomenę, vadovaujantis LDK Generalinės konfederacijos parengtais projektais. Be to, norėjo, kad Volkovysko maršalo Stepono Olendskio ir Naugarduko kaštelionės Marijonos Nezabitauskienės prašymas apginti juos nuo Onos Sanguškaitės-Radvilienės pasiektų karalių ir būtų nuramintas²⁹.

Starodubo seimelyje, kurio pirmininkas buvo Starodubo žemietijos teisėjas Vladislovas Bispinkas, pasiuntiniais buvo išrinkti Lietuvos didysis raštininkas Antanas Pšezdeckis ir Starodubo taurininkas Ignatas Stravinskas. Jų instrukcijose miesto bajorai reikalavo laikytis neutraliteto karuose, norėjo, kad Olkušo kalnuose būtų pradėta sidabro gavyba monetoms kaldinti, atkreipė dėmesį, jog būtina išpirkti iš Prūsijos užstatytą Elbingą. Ypač buvo pabrėžiama būtinybė koreguoti LDK

²⁸ К. Страшэвіч да Г. Радзівіл, 26.08.1740, Кейданы, к. 98. *LVI A*. SA 13692, к. 822; *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 15184, cz. 2.

²⁹ НГАБ (Нацыянальны гістарычны архів Беларусі – *Nacionalinis Baltarusijos istorijos archyvas*). Ф.1711, воп. 1, справа 49, арк. 646–651; Ю. Сасноўскі да Г. Радзівіл, 24.08.1740, Гродна, к. 23. *AGAD*. AR; Міхал Антоні Сапега меў памылковыя звесткі аб зрыве гарадзенскага соймака. М.А. Сапега да Ю.С. Сапегі, 09.09.1740, Равіч, p. 387. *LMAB*. F.139, b. 4061.

tribunolą pagal LDK instigatoriaus Stanislovo Bužinskio projektą, taip pat reikalauta disidentų teises nagrinėti ne LDK tribunole, o tik ATR Seime. Įrašant pastarąjį punktą tiesioginės įtakos tikriausiai turėjo seimelyje dalyvavęs Starodubo vėliavininkas Mykolas Volk-Lanevskis³⁰. Verta pastebėti, kad Radvilų šalininkui Grigaliui Gimbutui pavyko sutrukdyti įrašyti į instrukciją Stepono Olendskio atsiųstą punktą, priešiką Nesvyžiaus Radviloms, kaip Noiburgo valdų turėtojams³¹.

A. Pšezdeckis buvo išrinktas ir Livonijos seimelio pasiuntiniu. Tai nustebino net jį patį: „Nežinau, kas iš to išeis *inuitata praxis* tapti pasiuntiniu dviejose vietose“ (lenk. *Niewiem co z tym będzie, inuitata praxis, że dwuch miejsc posłem zostawać*)³². Iš karto atsirado Livonijos pasiuntinių, norinčių pakeisti A. Pšezdeckį. Su tokiu prašymu į Konsantiną Pliaterį kreipėsi Jonas Horainas³³.

M. T. Lopacinskis (tikriausiai nenuoširdžiai) pareiškė O. Sanguškaitei-Radvilieni stengęsis, kad Starodubo seimelio atstovu būtų išrinktas Upytės paseniūnis Kazimieras Aleksandras Straševičius, tačiau dėl įvairių priežasčių pats Straševičius atsisakė³⁴.

Polocko seimelis buvo nutrauktas³⁵. Priežastimi galėjo būti konfliktas, kilęs tarp Mykolo ir Jono Selickių, Ignoto Žuko ir Pranciškaus Daumanto bei Polocko stalininko Juozapo Pakošos. Selickiai su savo šalininkais užpuolė Pakošo namą Didžiojoje gatvėje Polocke³⁶. Nau-

³⁰ А. Пшаздзецкі да Ю.С. Сапегі, 28.08.1740, Вільня, р. 18. *LMAB*. F.17, b. 52, р. 54v.; *LMAB*. F. 139, b. 3607.

³¹ Р. Гімбут да М.К. Радзівіла, 24.08.1740, Вільня, к. 31. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 4177.

³² „Nežinau, kas iš to išeis *inuitata praxis* tapti pasiuntiniu dviejose vietose“. А. Пшаздзецкі да Ю.С. Сапегі, 28.08.1740, Вільня, р. 18. *LMAB*. F. 139, b. 3607.

³³ Я. Гарайн да К. Плятэра, 29.08.1740, Вільня, р. 38–38v. *LVA*. F. 1276, ар. 2, b. 107.

³⁴ М.Т. Лапачінскі да Г. Радзівіл, 24.08.1740, Вільня, к. 9–11. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 8910; К. Страшэвіч да Г. Радзівіл, 26.08.1740, Кейданы, к. 98. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 15184, cz. 2.

³⁵ М.А. Сапега да Ю.С. Сапегі, 09.09.1740, Равіч, р. 387. *LMAB*. F. 139, b. 4061; Б. Радзівіла да М.К. Радзівіла, 28.08.1740, Нясвяж, к. 76. НГАБ. Ф. 1731, воп. 1, справа 26, арк. 151–166адв; *AGAD*. AR, dz. IV, sygn. 638.

³⁶ НГАБ. Ф. 1734, воп. 1, справа 28, арк. 365–366адв, 367–368адв.

garduko Seime kilo net smarkus ginkluotas bajorų susirėmimas. Taip pat nutraukti Slonimo³⁷, Volkovysko seimeliai. Pastarojo nutraukimą lėmė įtakingų bajoraičių Syhenų konfliktas su Volkovysko pastalininkiu Mykolu Chlusovičiumi dėl Volkovysko pakamario posto. Chusovičiui pavyko išsaugoti privilegiją į šį postą, nors anksčiau buvo suderinta, kad postas atiteks Mykolui Syhenui³⁸.

Oršos seimelyje pasiuntiniais išrinkti Jezeriščės seniūnas Juozapas Sologubas ir Oršos miesto raštininkas Juozapas Vasilevskis. Jų instrukcijose pabrėžta, kad žydai neturėtų valdų Noiburgo valdose ir netarautų muitinėse³⁹.

Bresto seimelį atidarė Bresto kaštelionas Steponas Tarkovskis. Seimelio pirmininku patvirtintas Vaitiekus Grabovskis, o į Seimą išrinkti Bresto žemės teismo teisėjas Florijonas Grabovskis ir Bresto pakamarininko sūnus Emanuelis Chšanovskis⁴⁰. Juozapas Bžostovskis protestavo prieš Bresto seimelį ir Emanuelį Chšanovskį, kuris stengėsi būti išrinktas pasiuntiniu. Protestuojantys bajorai tvirtino, kad rinktasi ne iš Bresto pavieto bajoraičių ir disidentų⁴¹. Seimelyje perskaityti Lenkijos primo Teodoro Potockio ir Belzo vaivados Antonijaus Potockio laišakai Seimui. Buvo nuspręsta įtraukti juose pateiktus siūlymus į pasiuntinių instrukcijas. Pačią Bresto pasiuntinių instrukciją turėjo rašyti Bresto pataurininkis Povilas Buchoveckis, Bresto stovyklininkas Felicijonas Vereščiaka, Bresto kamarininkas Martynas Savickis ir Starodubo taurininkas Mikalojus Žardeckis⁴².

³⁷ Б. Радзівіла да М.К. Радзівіла, 28.08.1740, Нясвіж, к. 76. НГАБ. Ф. 1737, воп. 1, справа 34, арк. 263–263адв. *AGAD. AR, dz. IV, sygn 638.*

³⁸ Б. Радзівіла да М.К. Радзівіла, 28.08.1740, Нясвіж, к. 76. НГАБ. Ф. 1710, воп. 1, справа 12, арк. 1724–1724адв, 1725–1726, 1729–1730. *AGAD. AR, dz. IV, sygn. 638.*

³⁹ НГАБ. Ф. 1731, воп. 1, справа 26, арк. 142–147.

⁴⁰ НГАБ. Ф. 1705, воп. 1, справа 53, арк. 2364; Matuszewicz, M. *Diariusz życia mego*. T. 1. Warszawa, 1986, p. 166.

⁴¹ НГАБ. Ф. 1705, воп. 1, справа 53, арк. 2361–2362, 2379–2382. Konieczna, D. *Ustrój i funkcjonowanie sejmiku brzesko-litewskiego w latach 1565–1763*. Warszawa, 2013, p. 84.

⁴² НГАБ. Ф. 1705, воп. 1, справа 53, арк. 2364, 2367.

Kitus LDK seimelių pasiuntinius įmanoma nustatyti pagal 1740 m. Seimo dienoraščių pasiuntinių sąrašą. Vienas tokių dienoraščių išspausdintas dokumentų rinkinio „Teką Gabriela Junoszy Podoskiego“ 4-ajame tome. Be to, mums pavyko rasti dar 5 tokius sąrašus dienoraščiuose. Pasiuntinių sąrašai juose beveik nesiskiria. Jie skiriasi nuo 1740 m. Seimo atspausdinto dienoraščio, kuriame Mozyrius seimelis įvardytas kaip nutrauktas. Kituose dienoraščiuose nurodytos šio seimelio pasiuntinių pavardės: Gervazijus Liudvikas Askierka ir Liudvikas Bogušas.

Vilniaus seimelyje, kurio vadovas buvo tribunolo patronas Ruščicas, pasiuntiniais išrinkti Radvilų šalininkai Vilniaus vaiksiai Mikalajus Horodenskis ir Inturkės seniūnas Pranciškus Tyzenhauzas⁴³. Upytės seimelyje direktoriumi buvo išrinktas Upytės seniūnas Antanas Puzina. Buvo spėjama, kad seimelio pasiuntiniais taps pats Upytės seniūnas ir Tomas Straševičius. Tačiau Puzina siekė, kad pasiuntiniu drauge su juo būtų išrinktas Kosciūška. Kai tai nepavyko, jis iš priešiško Radviloms sukurstė bajoraitį Sventožeckį protestuoti prieš Straševičiaus išrinkimą pasiuntiniu. Dauguma bajorų nenorėjo pripažinti tokio protesto, tačiau A. Puzina pripažino jį kaip pagrįstą ir seimelis buvo nutrauktas⁴⁴. Nutrauktas buvo ir Žemaičių seimelis⁴⁵.

⁴³ *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p. 707, 782; *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 5408; М. Гардзэнскі да Г. Радзівіл, 24.08.1740, Вільня, к. 20. BJ 115, к. 632v. *LMAB*. F. 17, b. 38, p. 55v.; *Biblioteka PAU PAN* 1108, k. 79; Jurgaitis, R. *Vilniaus seimelio veikla 1717–1795 m.*: daktaro disertacija. Kaunas, 2007, p. 243; *LMAB*. F. 148, b. 126, p. 98; *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 15184, cz. 2; К. Страшэвіч да Г. Радзівіл, 26.08.1740, Кейданы, к. 98. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 4177; Р. Гімбут да М.К. Радзівіла, 24.08.1740, Вільня, к. 32. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 17503, cz. 3; М. Вішнявецкі да Я.Ф. Сапегі, 04.09.1740, Вішнявец, к. 23. *LMAB*. F. 148, b. 98, p. 116.

⁴⁴ *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p. 784; *Biblioteka PAU PAN* 1108, k. 79; *LMAB*. F. 148, b. 126, p. 98v.; *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 15184, cz. 2; К. Страшэвіч да Г. Радзівіл, 26.08.1740, Кейданы, к. 98. *LMAB*. F. 148, b. 98, p. 116.

⁴⁵ *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p. 784. BJ 115, к. 632v.; *LMAB*. F. 148, b. 126, p. 98v.; Прагэстацыя супраць соймака. *LVI*. SA 14534, к. 265–266v.; *Biblioteka PAU PAN* 1108, к. 79; *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 15184, cz. 2.; К. Страшэвіч да Г. Радзівіл, 26.08.1740, Кейданы, к. 98. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 15189; Т. Страшэвіч да М.К. Радзівіла, 23.08.1740, Панявеж, к. 20–22. *LMAB*. F. 148, b. 98, p. 116v.

Smolensko seimelyje pasiuntiniais išrinkti LDK instigatorius Stanislovas Bužinskis ir Polocko kaštelionas Pacas⁴⁶.

Remdamiesi 1740 m. Seimo dienoraščių pasiuntinių sąrašais galime nustatyti, kaip baigėsi kiti LDK seimeliai. Ašmenos seimelyje pasiuntiniais tapo Lietuvos didysis raštininkas Tadas Pranciškus Oginskis ir Ašmenos seniūnas Chominskis⁴⁷, Vitebsko seimelyje – Vitebsko žemietijos raštininkas Gurkas ir Vitebsko pastalininkis Bohomolecas⁴⁸. Pinsko seimelis buvo nutrauktas⁴⁹, toks pat likimas ištiko Mstislavo seimelį⁵⁰. Minsko seimelyje pasiuntiniais išrinkti stalininkas Leonas Volodkovičius ir Minsko miesto raštininkas Mykolas Žižemskis⁵¹, Mozyriaus seimelyje⁵² – Mozyriaus seniūnas Gervazijus Liudvikas Askierka ir Mozyriaus miesto teisėjas Liudvikas Bogušas⁵³,

⁴⁶ *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p.710, 786. BJ 115, k. 632v.; *LMAB*. F. 17, b. 38, p. 55v.; *Biblioteka PAU PAN* 1108, k. 79v.; *LMAB*. F. 148, b. 126, p. 99v.; Згодна інфармацыі Казіміра Страшэвіча быў абраны і трэцы пасол Эйдзіятовіч, які напэўна ў выніку адмовіўся ад пасольства. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 15184, cz. 2; К. Страшэвіч да Г. Радзівіл, 26.08.1740, Кейданы, к. 98. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 4177; Р. Гімбут да М.К. Радзівіла, 24.08.1740, Вільня, к. 32.

⁴⁷ *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p. 707, 783. BJ 115, k. 632v.; *LMAB*. F. 17, b. 38, p. 55v.; *Biblioteka PAU PAN* 1108, k. 79; *LMAB*. F. 148, b. 126, p. 98; *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 4177; Р. Гімбут да М.К. Радзівіла, 24.08.1740, Вільня, к. 32. *LMAB*. F. 148, b. 98, p. 116.

⁴⁸ *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p.711, 787. BJ 115, k. 632v.; *LMAB*. F. 17, b. 38, p. 55v.; *LMAB*. F. 148, b. 126, p. 99v.; *LMAB*. F. 148, b. 98, p. 117.

⁴⁹ *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p. 788; *Biblioteka PAU PAN* 1108, k. 80; *LMAB*. F. 148, b. 126, p. 100v.; *LMAB*. F. 148, b. 98, p. 117.

⁵⁰ *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p. 789; *Biblioteka PAU PAN* 1108, k. 80; *LMAB*. F. 148, b. 126, p. 100v.; *LMAB*. F. 148, b. 98, p. 117.

⁵¹ *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p. 713, 789. BJ 115, k.632v.; *LMAB*. F. 17, b. 38, p. 55v.; *Biblioteka PAU PAN* 1108, k. 80; *LMAB*. F. 148, b. 126, p. 100v.; *LMAB*. F. 148, b. 98, p. 117v.

⁵² Згодна адной з крыніцаў соймак быў сарваны. *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p. 789.

⁵³ *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p. 713. BJ 115, k.632v.; *Biblioteka PAU PAN* 1108, k. 80; *LMAB*. F. 148, b. 126, p. 100v.

Rečicos seimelyje – Rečicos žemietijos teisėjas Mykolas Judickis ir Rečicos vaivskis Mykolas Dalielius Kelčiauskas⁵⁴.

Konfrontacija LDK persikėlė ir į 1740 m. Seimą. Busko seniūnas Jablonovskis paskleidė gandus, kad Vilniaus koadjutorius Belzo vaivados Antonijaus Potockio prašymu ruošiasi nutraukti Seimą. Juozapui Stanislovui Sapiegai pavyko lengvai pasiteisinti per audienciją pas karalių LDK artilerijos generolo Jono Jurgio Flemingo, karaliaus šalininko, dėka, kuris įtikino Augustą III, kad šiuos gandus skleidžia Radvilos⁵⁵.

1740 m. spalio 3 d. darbą pradėjusio ATR Seimo darbotvarkėje pagrindinis klausimas buvo dėl ATR kariuomenės didinimo. Karūnos didysis etmonas nuogaštavo, kad naujoji kariuomenė atsidurs ne jo valdžioje, o atiteks vaivadijoms⁵⁶. Tad 1740 m. Seimas, nepaisydamas didelių karališkojo dvaro ir Čartoriskių pastangų, baigėsi niekuo. J. S. Sapiegos nuomone, tai atsitiko „iš dalies dėl Radvilų ir Potockių konkurencijos: pastariesiems buvo apmaudu, kad Čartoriskiai ir Poniatovskis, norėdami išlaikyti Seimą, dalyvavo visose slaptose karališkose tarybose“⁵⁷. Radvilų pasipriešinimas veikiausiai kilo dėl galimo įrašymo į Seimo konstituciją nutarimo prieš žydus, nuomojančius žemės valdas ir vykdančius didikų (pirmiausia turėta minty Radvilų) komisarų funkcijas, taip pat dėl planų sušaukti Seimo teismą.

Prieštaravimas, kad žydai galėtų turėti žemės valdų ir vykdyti komisarų funkcijas Volkovyso maršalo Stepono Olendskio iniciatyva buvo įrašytas kai kurių LDK pavių, pavyzdžiui, Vitebsko ir Oršos, instrukcijose. Noiburgo valdytojams padėjo ir Sandomyro vaivada J. Tarla, kurio

⁵⁴ *Teka Gabriela Junoszy Podoskiego*. T. 4. Poznań, 1856, p. 713, 789. BJ 115, k. 632v.; LMAB. F.17, b. 38, p. 55v.; Biblioteka PAU PAN 1108, k. 80; LMAB. F. 148, b. 126, p. 100v.; LMAB. F. 148, b. 98, p. 117v.

⁵⁵ BN. BOZ 941, k. 329–330.

⁵⁶ Zielińska, Z. Rosja wobec polskich planów aukcji wojska w 1740 roku. *Ikonotheka*. 1998, nr 3, p. 241–258; Skibiński, M. *Europa a Polska w dobie wojny o sukcesję austriacką*. T. 1. Kraków, 1912, p. 131–132; Konopczyński, W. *Od Sobieskiego do Kościuszki: szkice, drobiazgi, fraszki historyczne*. Kraków, 1921, p. 99–100.

⁵⁷ BN. BOZ 941, k. 330.

iniciatyva tokie punktai buvo įrašyti kai kuriuose Karūnos pavietuose. Reikalavimus, kad žydai negalėtų nuomotis žemės valdų ir negalėtų vykdyti didikų komisarų funkcijos, aktyviai rėmė ir Sologubai⁵⁸.

Buvo planuojama seimelių teisme išnagrinėti kelias bylas, pirmiausia – susijusias su Radvilomis ir jų sąjungininkais. „Ostrogiškių ordinacijos“ byloje buvo numatyta Seimo teismo nutarimu atimti ordinaciją iš Povilo Sanguškos ir atiduoti Maltiečių ordinui, kurio vadovas ATR buvo Rusios vaivada Augustas Čartoriskis. Antra, planuota pripažinti negaliojančiais keletą 1738 m. LDK tribunolo dekretų, susijusių su Radvilų teisių į Noiburgo valdas pripažinimu pagal „Varšuvos įrašą“. Šitaip faktiškai būtų atnaujintos Reino elektoriaus teisės į šias valdas ir sustiprintos Noiburgo valdų posesorių ir kitų pretendentų pozicijos kovojant su Radvilomis. Trečia, Sobieskių paveldo bylos nagrinėjimas, dėl kurios Radvilos būtų priversti atsiskaityti su Sandomyro vaivada J. Tarla, kuriam Sobieskiai buvo skolingi milžinišką pinigų sumą – apie 1 milijoną auksinų⁵⁹.

Radviloms pavyko išvengti Seimo teismo iki pasiuntinių posėdžių provincijų sesijose. Seimo teismo grėsmė buvo pakankamai reali, nes Radviloms padėjo tik Karūnos pakancleris Jonas Malachovskis⁶⁰. Tuo pačiu metu Lietuvos didysis pakancleris Mykolas Čartoriskis informavo, kad žino apie Radvilų atstovo Mykolo Vielhorsko nesėkmę derybose su Reino elektoriumi dėl Noiburgo valdų ir dėl iškelto Rad-

⁵⁸ T. Магільніцкі да Г. Радзівіл, 18.10.1740, Варшава, к. 143. *AGAD. AR. Dz. V, 9900, cz. 4*; T. Магільніцкі да Г. Радзівіл, 20.10.1740, Варшава, к. 150–151. *AGAD. AR, dz. IV, nr 415*; M.K. Радзівіл да Г. Радзівіл, 14.10.1740, Варшава, к. 24–26; Romaniuk, P. Sołohub Antoni. *Polski słownik biograficzny (PSB)*. T. 40. Warszawa–Kraków, 2000, p. 306; НГАБ. Ф. 1731, воп. 1, спр. 26, арк. 142–147.

⁵⁹ T. Магільніцкі да Г. Радзівіл, 15.10.1740, Варшава, к. 147–148. *AGAD. AR, dz. V, 9900, cz. 4*; T. Магільніцкі да Г. Радзівіл, 20.10.1740, Варшава, к. 150–151; M.K. Радзівіл да Г. Радзівіл, 14.10.1740, Варшава, к. 24–26. *AGAD. AR, dz. IV, nr 415*.

⁶⁰ M.K. Радзівіл да Г. Радзівіл, 21.10.1740, Варшава, к. 28–29. *AGAD. AR, dz. V, sygn. 415*.

viloms ultimatumo per dvi savaites pateikti savo pasiūlymus⁶¹. Nuo Seimo teismo Radvilas išgelbėjo žinia, kad 1740 m. spalio 20 d. mirė Austrijos imperatorius Karolis VI. Apie tai Seime sužinota spalio 29 d. Nuo to laiko karališkasis dvaras atsisakė šaukti Seimo teismą ir ėmė domėtis ne ATR vidaus politikos reikalais, o Europos geopolitinė situacija prasidedant Austrijos paveldėjimo karui.

Nepalankūs kitų didikų santykiai vis dėlto privertė Radvilą pradėti derybas su Sandomyro vaivada J. Tarla. Radviloms teko sutikti, M. K. Radvilos manymu, turėti „ne itin patikimus draugus“⁶² – kardinolą Joną Lipskį, Karūnos kanclerį Andrių Zaluskį, Mozovijos vaivada Stanislavą Poniatovskį ir Karūnos didįjį paiždininkį Joną Ansarijų Čapskį. Šie Seimo ir seimelių rinkimų konfliktai rodo, kokia nuožmi didikų tarpusavio kova dėl politinės įtakos vyko ATR. Ji liudija ir valstybės vidaus politinių struktūrų nepastovumą.

Išvados

1. ATR vidaus struktūras LDK didikai suvokė kaip vietą, kur gali daryti politinę įtaką, todėl, nepaisydami Seimo ir seimelių esminės paskirties, prioritetiniu uždaviniu laikė sau artimų asmenų iškelimą ir išrinkimą atstovais. Šiems tikslams pasiekti didikai sudarinėdavo trumpalaikius šeimų (giminių) sandėrius, nukreiptus vienu prieš kitus. Nagrinėdami Radvilų politinę elgseną, matome kovos būdus ir rezultata: LDK pasiuntinių seimeliai 1740 m. baigėsi Radviloms priešiškos Sapiegų, Čartoriskių, Masalskių ir Sologubų koalicijos pergale.

2. Pirmą kartą Augusto III valdymo laikotarpiu Radvilos neturėjo išrinktų pasiuntinių daugumos. Buvo nutraukti 8 seimeliai – tai trečdalis visų LDK seimelių. Toks reikšmingas nutrauktų seimelių skai-

⁶¹ M.K. Радзівіл да Г. Радзівіл, 23.10.1740, Варшава, к. 31–32. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 415.

⁶² „Niebardzo pewnych przyjaciół“ (lenk.). M.K. Радзівіл да Г. Радзівіл, 7.11.1740, Варшава, к. 35. *AGAD*. AR, dz. V, sygn. 415.

čius iliustruoja atsivėrusią didikų grupuočių kovą⁶³. Galime daryti prielaidą, kad tokia interesų kova silpnino LDK ir ATR.

Literatūra

Matuszewicz, M. *Diariusz życia mego*. T. 1. Warszawa, 1986.

Radziwiłłowie: obrazy literackie, biografie, świadectwa historyczne. Lublin, 2003.

Zakrzewski, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI-XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa, 2000.

Zielińska, Z. Rosja wobec polskich planów aukcji wojska w 1740 roku. *Ikonotheka*. 1998, nr 13.

⁶³ Tarp išrinktų pasiuntinių (atstovų) tik du buvo didikai: Ašmenos pasiuntinys Lietuvos didysis raštininkas Tadas Oginskis ir Oršos pasiuntinys Jezeriščės seniūnas Juozapas Sologubas. Tarp pasiuntinių buvo daug garsių bajorų sūnų, tokių kaip Mozyriaus miesto seniūnas Gervazijus Liudvikas Askierka, Breslaujos pakamaris Antanas Rudamina, karaliaus Stanislovo I Leščinskio kambarinis Simonas Sirutis, Kauno pataurininkis Antanas Zabiela, Trakų tįjūnas Andriejus Vladislovas Ukolskis, Piatigorsko įgulos vėliavnešys Juozapas Sasnauskas, LDK instigatorius Stanislovas Bužinskis, Lietuvos didysis raštininkas Antanas Pšezdeckis. Be kita ko, Askierka, Sasnauskas, Bužinskis ir Pšezdeckis buvo Familijos šalininkų bajorų lyderiai.

AMBASSADORS OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA TO THE 1740 PARLIAMENT OF THE REPUBLIC OF BOTH NATIONS

ANDREY MATSUK

Summary

Keywords: Seimas; sejmiks; ambassadors of the Seimas; instructions from sejmiks; Grand Duchy of Lithuania; Republic of Both Nations.

The article discusses the local parliamentary (sejmik) elections of ambassadors of the Grand Duchy of Lithuania to the 1740 Parliament (Seimas) of the Republic of Both Nations shedding light on the turf war of the country's nobility (the Radziwills, the Oginskis, the Sapiehas and the Czartoryskis). It offers an overview of the belonging of the elected sejmik representatives to various groups of the nobility and instructions given to the ambassadors reflecting the internal political life of the Grand Duchy of Lithuania.

The nobility of the Grand Duchy of Lithuania viewed the internal structures of the Republic of Both Nations as a place to seek favourable decisions for themselves, which meant that a priority task for them was to promote their next of kin and to have them elected as representatives in spite of the underlying purpose of the Seimas and sejmiks. The article is based on an assumption that the turf wars of the nobility weakened the Grand Duchy of Lithuania and the Republic of Both Nations.

Įteikta 2015 m. lapkričio 12 d.